

Trávníček, František

[Jiný stav než v nářečí středobečevském, valašském a podlužském je v nářečí lašském ...]

In: Trávníček, František. *K střídnicím za praslovanské ě v českém jazyce*. V Brně: Filosofická fakulta, 1923, pp. 17-18

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/126400>

Access Date: 24. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

slov, kde nelze mluvit o sandhiovém vyrovnávání. Kdybychom těchto vad nedbali nebo mohli nedbati — nepřehlasované *a, á* v nitru slov bylo by snad lze vykládati nějakou analogii —, získali bychom mnoho, protože by výklad střidnic v těchto nářečích byl v podstatě stejný s výkladem střidnic v češtině a západní moravštině.

Celkem si musíme přiznati, že při Gebauerových předpokladech nedovedeme bez obtíží vyložiti střidnice v nářečích, o nichž byla právě řeč. Proto je aspoň potřeba si tyto potíže na jazykových faktech uvědomiti, abychom nebyli sváděni k výkladům úplně nesprávným. A tu je důležité mít na paměti, že stav střidnic v těchto nářečích je dosti podstatně odlišný od střidnic nejen v Čechách, nýbrž i v západní Moravě a v nářečí českomoravském (středobečevské *ta* — čes. *tě*, *kuřa* — *kuře*, *nosá* — *nosí* atd.).

Středobečevské, valašské a podlužské nářečí patří k skupině moravských nářečí, kterou po příkladě Bartošové nazýváme jednotným názvem nářečí slovenské, protože tato skupina má některé podstatné znaky stejné. Nejsou však na celém tomto jazykovém území stejné střidnice za *ɛ*. Tak v nářečí zlínském, sousedicím s nářečím středobečevským, je nepřehlasované *-a*, jež nelze vykládati analogii, jen v ak. *ta*, *sa* (zájměno 1. os. má zde tvar genitivní *mne*) a v 3. plur. na *-(ij)a* (klečija, prosija atp.). Neutra typu *kuřa* a přechodníky *leža* lze analogii vykládati. Uvnitř slov není příkladu na *a*, které by bylo proti pravidlu o přehlásce; je tu na př. *ječmeň*, *pěšt*, *paměť* — infin. *žat*, *začat* atp. Sr. u Bartoše v Dial. I, 7, 23, 25 a 26.

V nářečí hranickém je i *tele*, *telete*, 3. plur. *chodí* atd. (místy *chodá*); sr. l. c. 81—83.

V Nové Vsi, ležící nedaleko od Podluží, je nom., ak. neutr. *kuřa*, *diřa* atd. — pak i adjekt. *kuřací* —, ak. *mé*, *ně* (z *mně*), ale *ta*, *sa*, uvnitř slov pak zase není *a*, *á*, které by nebylo lze vyložiti analogii. Sr. Húsek v programě reál. v Bučovicích 1916, 4.

Jak viděti, je tento stav přechodem od stavu v západní moravštině k stavu v nářečí středobečevském, valašském a podlužském. Takovéto přechody se pozorují také po jiných stránkách, třebaže všechna tato nářečí, jak jsem připomněl, tvoří po některých stránkách jednotnou skupinu nářeční.

6. Jiný stav než v nářečí středobečevském, valašském a podlužském je v nářečí lašském. Všimněme si hornostravštiny, protože je po této stránce podrobně popsána Lorišem v Rozboru podřečí hornostravského (1899), 7, 10, 48, 52. Za *ɛ* nalézáme tu skoro veskrze *a* nebo *o*, vzniklé z *á* nebo někdy z *a*: *jačmyň*, *jahňa*, *p'asé*, *zac*; *joé* (= *jetí*), *p'oc* (= *petí*), *éoc* (= *teři*); *kuřa*, *čela*, 3. plur. *trp'o*, *prošo* atp.

Hlásky *ě, e* jsou tu ojedinělé; tak v ak. *mě, mně, će, še*, v slovese *ječec* (vedle *jačec*) a v adjekt. *zaječi* (vedle topika *Zajači*). Bartoš v Dial. I, 118 uvádí vedle *mě, tě, še (se)* také *m'a, ča, sa* a na str. 98 slova *přídlo, přídky* (= přástky), *děisno* (= dásno).

Hlásky *ě, e* a *i* lze sice vykládati přehláskou z *a, á*, ve veliké většině případů však není možné o přehlásce mluvit. Má totiž laština hlásky *ě, e, i* ještě v menším rozsahu než nářečí středobečevské, valašské a podlužské.

S tím se shodují také případy s bývalým *a, á* jiného původu než z *ę*. Tak Loriš 10, 59 má s *e*, které lze vykládati přehláskou, jen slovesa *harčec, ležec, jačec-ječec, klačec*. Bartoš l. c. 130 má vedle *hřat-hřoc* také *hřec-hřic*, ale druhé infinitivy nemají *e, i* přehláskou z *a, á*, nýbrž za *ě* (= **grěti*); má tu tedy laština dvojí infinitivy (*hřat* = **grějati*).

Podobný stav jako v laštině je na Moravě v různorečích uhersko-slovenských, jak je nazývá Bartoš v Dial. I, 33, t. j. v moravských vesnicích — někde s pasekami neboli kopanicemi — při hranicích slovenských, vzniklých podle Bartoše pozdní kolonizací ze Slovenska. Tak na př. ze St. Hrozenkova uvádí Bartoš l. c. 40 slova *pjasc* (= pěst), *mesjaček, mjakký, hovjado, sadně, lahně, klakně* a j. Z Brezové (l. c. 44) *past* (= pěst), *pať* (= pět), *tricat, děvat, lahnút — peknyj*.

V západní slovenštině (bývalé uherské, pokud ji podrobněji známe ze spisku K. Suchého Der Dialekt der Marchebene in Ungarn 1915) je v podstatě stav střidnic za *ę* takový jako v moravské slovenštině. Vedle případů, které se shodují s pravidlem o přehlásce (*děset, děvjet, kněz, píd, peniz, zajic, klaknút, zvjadnút, maso, žádat*) nebo které lze vykládati analogií (*dzekovat, hledat, sednút, tráscit* = trásti, *hrěbja, prasa, hřibjaci, ščascí*), jsou zde případy proti přehlásce, kde však výklad analogií není dobře možný: *jačmeň, jatelina, pjast, zat, pamjat; mja, sa, ta*; 3. pl. *spjá, kropjá, nosá, vozá, horá, jačá* a j. Sr. l. c. 1—2, 40.

Jak viděti, je zde v otevřených koncovkách veskrze *-a, -á*, ale mimo to někdy také proti pravidlu uprostřed slov.

A tak je i se střidnicemi za pračeské *a, á* (*‘a, ‘á*) jiného původu než z *ę*. Tak u Suchého 2, 25, 27, 35, 39, 55, 56 čteme: *prítel* (vedle *prátel*), *smít sa, vít, lét, starši* (žena) — *jaseň, jazvec, zjavít sa, jaščeřička, obyčaj, sádzat, zabíjat*; gen. *oráča, pola, znamená, plur. znamená; duša, ofca, moja* atp.

Výklad tohoto stavu by byl takový jako shora při nářečí moravsko-slovenském.

7. Jiné střidnice za *ę*, než jsme pozorovali dosud, jsou v spisovné slovenštině, t. j. v nářečí středoslovenském. V krátkých slabikách